

O'zbek xalq dostonlari

“SHARQ” NASHRIYOT-MATBAA AKSIYADORLIK
KOMPANIYASI BOSH TAHRIRIYATI
TOSHKENT — 2006

Aytuvchi: **Rahmatulla shoir Yusuf o'g'li**

Nashrga tayyorlovchilar:

To'ra Mirzayev va Zubayda Husainova

T a h r i r h a y ' a t i:

Omonulla Yunusov (hay'at raisi), Ahror Ahmedov (hay'at raisi o'rinbosari), Mamatqul Jo'rayev, Erkin Malikov (hay'at kotibi), To'ra Mirzayev, Abiir Musoqulov, Muhammadali Qo'shmoqov, Shomirza Turdimov, Ibodulla Shoymardonov

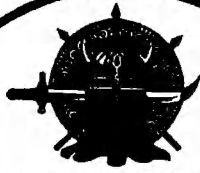
R a s s o m:

Temur Sa'dullayev

Go'ro'g'li: O'zbek xalq dostonlari / Aytuvchi Rahmatulla shoir Yusuf o'g'li; Tahrir hay'ati: O. Yunusov, A. Ahmedov, M. Jo'rayev va boshq./ Rassom T. Sa'dulla. — T.: Sharq, 2006. — 448 b.

“Go'ro'g'li” turkumi dostonlari yuzga yaqin xilma-xil mazmundagi asarlarni o'zida birlashtirgan ulkan silsiladir. Xalq baxshilari bu turkumga kiruvchi dostonlarni sevib kuylab kelganlar. Ushbu jildga Rahmatulla shoir Yusuf o'g'lidan yozib olingan 27 doston kiritildi. Ularda afsonaviy xalq qahramonining tug'ilishi, uning bahodirona yoshligi, jasoratlarga to'la hayoti, ozodlik o'lkasi — Chambil shahrining bunyod etilishi, asrandi farzandlar — Hasanxon va Avazxonlarning Chambilga keltirilishi, ularning bahodirliklari turli-tuman sarguzashtli voqealar girdobida tasvirlanadi. Dostonlar qahramon va sevimli yor sadoqati, ota-ona va farzand burchi, birodarlik va do'stlik, ona yurtga muhabbat masalalaridan bahs etadi. Har bir doston badiiy mukammalligi va jozibadorligi bilan kitobxonni o'ziga jalb eta oladi.

BBK 82.3(SU)

GO'RO'G'LING O'LIMI

Zamon zamon bo'lganda, Go'ro'g'li sulton Chambilga xon bo'lganda — shunda Go'ro'g'li sultonning shashti kelgan edi. Chortoqli Chambil mamlakatida, turkmanning elatida Go'ro'g'li degan adolatli sulton bor emish, faqirga yo'ldosh, musofirga do'st-yor emish, deb boshqa yurtlarda ezilgan g'arib-bechoralar ham Chambilga kelib, bitmagan narsasini bitirib, davo bo'lmagan hojatni ravo qilib ketar edi. Hatto ikki chumchuq bir-biri bilan cho'qishib qolsa ham, kelib arzini Go'ro'g'li sultonga aytar edi. Qurt-qumursqagacha, qarsoq-quyongacha, tulki-shag'olgacha, bo'rigacha har na arzlarini kelib Go'ro'g'li sultonga aytar edi. Barisi ham ketishida Go'ro'g'li sultonning adolatidan mamnun bo'lib qaytar edi.

Xuddi shu vaqtlarda Urganch mamlakatidan bir qiz olib qochgan yigit bor edi. Albatta, qiz olib qochgan — yomon narsa. Birinchidan, o'z og'aynilarining ta'nasiga qolsa, ikkinchidan, qizning qarindoshlaridan uyatli bo'lib, qaysi yo'l bilan bo'lsa ham, oydinlikka chiqib, qizning qarindoshlari bilan topishib, o'z og'aynilarining ta'nasidan qutilishni o'ylab yuradi. Shuning uchun ko'p mol-u dunyo kerak bo'ladi. Bordi-yu kambag'al sho'rdan bu gaplar sodir bo'lsa, nima qiladi?! Qiz uchun ham mol-u dunyo kerak bo'ladi. Tezroq og'ayni, qarindoshlarini chaqirtib, bo'lmas ish bo'laricha bo'lib, deb og'aynilaridan kechirim so'raydi. Shunda haligi og'aynilari ham rozi bo'lib, tezroq oydinlikka chiqadi. Qizi tushmagur bir kambag'al sho'rga ko'ngil berib, uning bilan qochsa nima qiladi? Bu jumboqning ilojini Go'ro'g'li sulton yechadi. Haligi yigit: "Turkman eliga, Go'ro'g'li sultonga qarashli yurtning Urganchga ushlar chekkasiga o'tib o'tirsam, odamlarning ta'nasidan qutilib, undan keyin kunimiz yaxshi o'tar", — deb qiz bilan yetaklashib, turkman yurtiga jo'nadilar. Ammo taqdirga na chora. Yigitning xesh-taborlari: "Elga nasog' qilib, bu ahmoq bunday sagaldirikni qayerdan topib keltirdi. Tag'i o'z-o'zimizga kulgi bo'lgani, ozliq qilganday, sagaldirigining gapiga ergashib, turkman yurtiga ko'chib ketdi. Buning nasog'i kimga tegadi. Bizga tegadi. Oshiqlik — bir tarmashgan yopishqoq chirmovuq. Bular o'lib ayrilmasa, tirik ayrilmaydi. Bir balo qilib, shu sagaldirigi yo'q bo'lsa, biz nasog'idan qutilamiz", — deyishib yigitning ma'shuqasining qasdidan yurar edilar. Yigit bilan qiz bo'lsa, turkman chegarasidan oshib, bir qishloqda yigit podachilik qilib, qiz birovlarining yamog'ini yamab, kirini yuvibdi. Shuytib, bular bechorachilikda kun o'tkaza berdilar. Bola-chaqali bo'lib: "Endi og'aynilar ham indamas", — deyishib Urganchga qaytdilar. Bu ikki bechora avval yigitning ovuliga kelib, bir-ikki kun turib, undan keyin qizning ovuliga bormoqchi, to'rtta farzandni yuzlik qilib, ikki yoqning ham ta'nasidan qutilib, yoruqlikka chiqmoqchi bo'lgan edilar. Ammo aytdanlari bo'lmadi. Birinchi kuniyoq qizga zahar berishdilar. Shuytib, kutmaganda yigitning ma'shuqasi halok bo'ldi. Og'aynilari jo'rtaga yigitga ta'ziya bildirib, qizni joyiga qo'ydilar. Yigitga qattiq musibat tushib, bolalarini olib, sut emadiganlarini ko'tarib, qolganlarini iyartib, tag'i turkmanga qaytib ketdi. Bosh qattiqmi-tosh qattiq, deb ko'p jabr-u jafolar bilan yigit bechora sudralib, tag'i turkman chegarasidan bu yoqqa o'tdi.

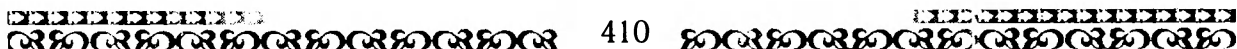
Endi Go'ro'g'li sultondan eshitsangiz. Ovchi suratida turkman chegaralarini kuzatib yurib, bizning yigitimizni ko'rib qolib, undan ahvol so'rab, shu so'zni aytdi:

Ey, yo'lovchi ukam, holing so'zlagin,
Bayon et, yo'l bo'lsin, qayga borasan,
Yaqin emas, yiroqlarni ko'zlagin,
Yo'l bo'lsin, yo'l bo'lsin, qayga borasan?

Tarzingga qarasam, g'aming ziyoda,
Nalarni kechirding fonyi dunyoda,
Bu mushkul ahvolda poyu piyoda,
Yo'l bo'lsin, yo'l bo'lsin, qayga borasan?

Atroflarda o'ynab yurgan quyondi(r),
Bir nechalar ishq yo'lida kuyindi,
O'zingga ham bolalarga qiyindi,
Yo'l bo'lsin, yo'l bo'lsin, qayga borasan?

Qop-qora bo'p afting chovlab ketibdi,
Yo birovdan jabr-u sitam o'tibdi,
Yo falakning senga zulmi yetibdi,
Yo'l bo'lsin, yo'l bo'lsin, qayga borasan?

Afti-boshing chovlab ketib qorasan,
Bilmayman na uchun ko'ngli yarasan,
G'amzada, bir mungliq motamsarosan,
Yo'l bo'lsin, yo'l bo'lsin, qayga borasan?

Men bir turkman ahvolingni so'rarman,
Balki bunda mushkulingga yararman,
Tortinma, elatga boshlab borarman,
Yo'l bo'lsin, yo'l bo'lsin, qayga borasan?

Bu so'zni yigit eshitib, men qayga borarimni o'zim bilmayman, deb Go'ro'g'li sultonga qarab, zor-zor, chun abri navbahor yig'lab, bag'rini dog'lab, bir so'z dedi:

Uyim kuydi, dildorimdan ayrildim,
Boshim olib qayga bora bilmadim,
Tanlab olgan bir yorimdan ayrildim,
Boshim olib qayga bora bilmadim.

Qonlar tomar yosh o'rniga ko'zimdan,
Ma'no ola bilmas birov so'zimdan,
Behushdirman, xabarim yo'q o'zimdan,
Boshim olib qayga bora bilmadim.

Zamonaning menga tegdi sitami,
Hech kimni shum falak menday etami,
Ichimda dildorim hajri-alami,
Boshim olib qayga bora bilmadim.

Tayoqsiz birovlar meni urdilar,
Dildorimga anda og'u berdilar,
Tag'i jo'rtagadan holim so'rdilar,
Boshim olib qayga bora bilmadim.

Shundayin bir kulfat, g'amlarga qolib,
Yurtmochlarim bunda orqamga solib,
Yurmakka madorim yo'qdir qo'zg'olib,
Boshim olib qayga bora bilmadim.

Boshqalarday bo'lsam edim-ku mayli,
Men bir Majnun edim, ul yorim Layli,
El oldidan o'tmay ani turkmanda,
Olib qochib yor etganim tufayli,
Boshim olib qayga bora bilmadim.

Go'ro'g'li sulton yigitning ahvolini bildi. Shunda o'zining Go'ro'g'li sulton ekanligini bildirib, yigitga pand-u nasihat qildi. Go'ro'g'li sultonning ul yigitga aytgan so'zi:

G'amgin bo'lma bu aldamchi dunyoda,
U Odam Havodan ayrilmadimi,
Necha yillar totuvliqman bir bo'lib,
Ibrohim Sorodan ayrilmadimi?!

Lubnon degan tog'da uy-ro'zg'or qilib,
Varqa ham Gulshodan ayrilmadimi?!

Ayriliq shiddatin ustiga ortib,
Muhabbat yo'lida yuzni sarg'aytib,
Qirq bir yillik ishqni qirq kunda tortib,
Yusuf Zulayhodan ayrilmadimi?!

Arabning tog'iman cho'lin oralab,
Ayirib bir necha cho'lni saralab,
Oxirida hijron bag'rim qoralab,
Vomiq ham Uzrodan ayrilmadimi?!

Xudoyimning do'sti Murtozo Ali,
Qo'lida xanjari, chinakam vali,
Suyushgan suydigi jannatning guli,
Fotima-Zuhrodan ayrilmadimi?!

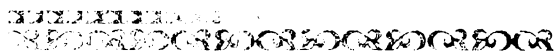
Shirin deb ul Farhod aqlan ozib,
Cho'kich bilan urib tog'larni qozib,
Qancha suvni degan joyga o'tkazib,
Ul ko'zgunomadan ayrilmadimi?!

Uzoqlardan boqib, doim ko'z suzib,
Muhabbat bobida barchadan o'zib,
Elbirab-telbirab yo'llarda kezib,
Ul Majnun Laylodan ayrilmadimi?!

Yigitni kuydirgan qizlarning nozi,
Ovoziga jo'rdir baxshining sozi,
Shunday qilib Go'ro'g'lining Avazi,
Gulqizday barnodan ayrilmadimi?!

Bir aziz boshini qayg'uga solib,
Elatdan elatga musofir bo'lib,

Podsho bo'lib chiqdim turkman yurtidan,
Odam o'lar odamzodning ortidan,
Bir nechalar kuyib hijron dardidan,
Vatandan, ma'vodan ayrilmadimi?!

Degan so‘zim barcha so‘zning sarasi,
Yo‘q ekan o‘limning hargiz chorasi,
Butolmay mumkinmi ko‘ngil porasi,
Keksarib Havodan ayrilmadimi?!

So‘z aytaman ust-ustiga ulama,
Tirik jon axir ham o‘lmay qolama,
Dunyo degan shunday, uka, yalama,
Qushlar ham navodan ayrilmadimi?!

Ildayga qadam qo‘y, aqling ol yig‘ib,
Har na bo‘lsa, o‘tgan gapni eslama,
Orqaga qayirma umid shoxini,
Har na bo‘lsa, o‘tganingni eslama.

Judo bo‘ldim dema suygan gulingdan,
O‘zing sog‘san — har ish kelar qo‘lingdan,
Bog‘ yana ham baxting bo‘lsin oldingdan,
Har na bo‘lsa, o‘tganingni eslama.

Chiqibsan tark etib o‘sgan elingdan,
G‘am, alam bilinur qil-u qolingdan,
Shakar tomsin, Rahmatullo, tilingdan,
Har na bo‘lsa, o‘tganingni eslama.

Intilganlar murodiga yetadi,
Ko‘ksingning yarasi tag‘i bitadi,

Go‘ro‘g‘li sulton yigitni olib, nar yoqqa borib, otboqarlardan ikkita suvori ot so‘rab, biroviga yigitni go‘daklari bilan mindirib va yana biroviga ikki yurtmoch bolalarini mindirib, o‘zi G‘irko‘kka minib, Chambilga qarab ketdi. Yo‘l yurib, mo‘l yurib, Chambilga ham yetdi. O‘rtada vositachi bo‘lib, yigitga Go‘ro‘g‘li sulton bir ayol olib berdi. Ammo ayolning suti yo‘qligi uchun haligi go‘daklar qiynaladigan bo‘ldi. Buni Go‘ro‘g‘li sulton bildi. “Zar qadrini zargar biladi” deganday, “O‘zim ham bir vaqtlar echki suti bilan katta bo‘lgan edim-ku, bu go‘daklarni ham non yeya olguday bo‘lguncha bir doyaga bersam, shuning bilan ikkita go‘dakning o‘lmay qolishiga sababchi bo‘larman”,— deb Go‘ro‘g‘li sulton go‘daklarga doya chaqirib bir so‘z dedi:

Adolatli mamlakatim ichida,
Emdirishga suti boring kelgin-a,
Taka-yovmit, ko‘klang yurtim ichida,
Emdirishga suti boring kelgin-a.

Qo‘limda go‘daklar yig‘lab tamshanar,
Yetishsang, imranib bir emsa qonar,
Undan keyin ko‘nglim tashvishi tinar,
Emdirishga suti boring kelgin-a.

Xohi odam bo‘lsang, xohi parizod,
Oldimgi yetishgin hozir misli bod,

Alamlaring yelday o‘tib ketadi,
Har na bo‘lsa, o‘tganingni eslama.

Hali yoshsan, ochar baxting gul-g‘uncha,
O‘zini qiynamoq nadir na muncha,
Olg‘a intil buytib kuyib-pishguncha,
Har na bo‘lsa, o‘tganingni eslama.

Falak ishi shunday-shunday bo‘ladi,
Oshiq'larga davron hasad qiladi,
Ikkovidan birovini oladi,
Har na bo‘lsa, o‘tganingni eslama.

Go‘ro‘g‘lining nasihati shul endi,
G‘amli bo‘lma o‘ynab-kul endi,
Alaming unutib shodmon bo‘l endi,
Har na bo‘lsa, o‘tganingni eslama.

Zo‘r bo‘lsam ham nochorlarga bosh urib,
Sultonlikka chiqdim shashtim toshirib,
Yur meningman, seni shodon aylayin,
Go‘daklaring bir doyaga topshirib.

Davrim kelgan, davr-u davron surayin,
Seni Chambilimga olib borayin,
Vatan qilsang, bir yor olib berayin,
Har na bo‘lsa, o‘tganingni eslama.

Ko‘nglim bo‘lsin bunday tashvishdan ozod,
Emdirishga suti boring kelgin-a.

Yig‘layman ko‘zimdan gavharni sochib,
Savob uchun bunda ko‘ksingni ochib,
Xiyol etmay, darrov shamolday uchib,
Emdirishga suti boring kelgin-a.

Go‘ro‘g‘li ayladi bunda nolishi,
Elga qayisharmi menday bir kishi,
Sizlarga shu bugun tushibdi ishi,
Emdirishga suti boring kelgin-a!

Xo'ja tog'ining arqa betida bir kiyik ikki qo'zisini iyartib o'tlab yurgan edi. Jonivor kiyik yerdan boshini ko'tarib, qulog'ini tikraytib, shanglab turib, Go'ro'g'li sultonning chaqirig'ini eshitib, asli hayvonzod, aqli odamdan ziyod, darrov bolalarini yoniga chaqirib: "Kelinglar, bir meni emib olinglar, bundan keyin balki meni ko'rmassizlar", — deb bolalariga qarab, bir so'z dedi:

Go'ro'g'lidan bunda farmon yetishdi,
Bilmam falak solar boshga ne ishdi,
Oh desam mangrashib, qilmang xurushdi,
Bormasam bo'lmaydi endi Chambilga.

Chorlagandan keyin Go'ro'g'li sulton,
Yurmakka qolmaydi bizlarga darmon,
Tag'i bir ko'rmasam bo'linglar omon,
Bormasam bo'lmaydi endi Chambilga.

Bolalarim, mamangizni olinglar,
Bir to'yib qanoat qilib qolinglar,
Boz ko'rmasam agar omon bo'linglar,
Bormasam bo'lmaydi endi Chambilga.

Bolalarim, eminglar-da, to'yinglar,
Bugundan kay emishlikni qo'yinglar,
Giyohlarga ko'mib nafsni tiyinglar,
Bormasam bo'lmaydi endi Chambilga.

Bunda tursam mening mehrim qonama,
Ayra tushsam yurak bag'rim yonama,
Enalaring, bilmam, yana dunama,
Bormasam bo'lmaydi endi Chambilga.

Kiyik aytar mudom sizda xayolim,
Eshitib olinglar degan maqolim,
Mushkuldanda mushkulga qolgandir holim,
Bormasam bo'lmaydi endi Chambilga.

Kiyik qo'zilarini yalab emizib, iskab-netib, zor-zor yig'lab, bechora Chambilga qarab chopib ketdi. Ha demay Go'ro'g'li sultonning oldiga yetdi. Bilsa, ish oson emas. Bir kuni go'daklarni emizsa, bir kun qo'zilarini emizsa, go'daklar ham, qo'zilar ham o'lmay katta bo'lishi mumkin ekan. Shunda kiyik har ikki kunda bir kelib, go'daklarni emizib ketmakni Go'ro'g'li sultonning oldida bo'yniga olib, go'daklarni emizib, tag'i qo'zilarining oldiga qaytib ketdi.

Shunday qilib, Go'ro'g'li sulton ham kiyikning bu ishidan ko'ngli to'lib, mehmonxonaga qaytib ketdi. Borsa, mehmonxonasida Xizir bobosi o'tiribdi. Shunda Xizir bobosi: "Endi shashting nihoyasiga yetdi. Bo'lmasa, odamning chorlaganiga kiyik keladimi? Nima desa, og'zidan chiqmay bo'ladimi. Bularning bari sening shashtingning nihoyasiga yetganining belgisi — bilsang. Kosa ham to'lsa, to'kiladi. Mesh shishsa yirtiladi. Hovlining qirq yil obodligi bo'lsa, qirq yil vayrangligi degan. Shuytib, endi sen ham dunyoga ustun bo'lmaysan. Avvalda ot tilab, zot tilamagan eding. Agar zot tilaganingda, bola-chaqang bo'lib, Chambil buzilmas edi. Endi o'zing bo'lsang, ko'hnargan lattaday fido bo'lib, balki ado bo'lib kelayapsan", — deb Go'ro'g'li sultonni biroz xafa qilib chiqib ketdi.

"Yetmish — bu dunyodan ketmish", deganday shu vaqtlarda Go'ro'g'li sulton ham qartayib, Xoldor mahramdan va qirq yigitining ko'pidan judo bo'lib qolgan edi. Sekin-sekin Chambil obodlikdan vayronlikka qarab yuz tuta berdi. Xurosonda Oydin Yusuf pir ham dunyodan o'tdi. Xuddi shu vaqtlarda Chambilda Go'ro'g'li sultonni isitma xurush qilib yotar edi. Shuning uchun pining janozasiga Hasaxon bilan Avaz o'g'lon bosh bo'lib, qirq yigitning qolgan-qutgani Xurosonga ketdi. Oydin Yusuf pir Mashhadga yaqin bir qishloqda dunyodan o'tgan edi. Mashhadga qizilboshlarning hoji bo'lg'uvchi edi. Go'ro'g'li sultonning vaqtida shu Mashhadning qoshi chegara edi. Turkmandan Oydin Yusuf pining janozasiga borganicha odam borib, Xuroson betidan ham haddili odam ko'p yig'ilib, Oydin Yusuf pining janozasini qilib, joyiga qo'ymoqchi bo'la berdilar. Shunda turkmandan borgan kishilar bir yerga yig'ilishib: "Hay, og'ayin, endi gap nima. Sultonimizning pining oxirgi ma'rakasiga satta xurosonliklar ega bo'layotir. Go'ro'g'li sulton sog' bo'lib, o'zi kelganida, pining boshida o'zi bo'lib, ma'rakaga o'zi boshchilik qilar edi. Oydin Yusuf pir sultonimizning orqasidan barimizga ham pir hisobi. Shuning uchun Go'ro'g'li sulton bo'lmasa ham, o'zimiz bu ma'rakaga aralashib, iloji bo'lsa, pining jasadini turkman tuprog'iga o'tkazib ko'msak", — deb bari maslahatni bir joyga qo'yib, xurosonliklarning oqsoqollariga murojaat qilib: "Hoy, xurosonlik og'ayinlar, bizlarning bir maslahatimiz bor. Ul ham bo'lsa, pining jasadini turkmanga olib borib ko'mish. Nima deysizlar? Oydin Yusuf pir turkman sultonining piri edi. Bu yoqlarda hech podsho Oydin Yusuf pirga qo'l bermagan. Shunga nima deysizlar", — desa, Xurosonning oqsoqollari: "Hay,

turkman og‘aynilar, kishi o‘lgandan keyin duosi — uni ovora qilmaygina tezroq ko‘mmakdir. Undan keyin Oydin Yusuf pirga bu yoqlarda podsholar qo‘l bermasa ham, beklar qo‘l bergan. Bunday ulug‘ odam Xurosonga ham, turkmanga ham birday gap. Agar Go‘ro‘g‘li sultonning o‘zi kelganda, aslo-aslo piring jasadini turkmanga olib ketaman, demagan bo‘lar edi”, — dedilar.

Shunda turkmanlarning qizil bo‘yinligi tutib, birdan xurosonliklarga: “Nima, bizlarni hali Go‘ro‘g‘lidan kam ko‘rayapsanlarmi? Shu kelmasa ham, sherbachchalar ko‘p kelgan. O‘zlargandan keta bermanglar, satta mardak mahmadanalar. Agar bizlarning gapimizga quloq solmasanglar, piring jasadini tortib olib ketamiz”, — deyishib jahlgamindi. “Qani, og‘ayni, turkman deganing ha de. Tobutni xurosonlikning qo‘liga berma, ha-ha, huv”, — deb turkmanlar tobutni xurosonliklarning qo‘lidan tortib olib ketmak uchun hujumga o‘tdi. Shunday bir katta tala-to‘pir bo‘ldiki, hech qo‘ying. Odamning qalinligidan tobutning qay yerdaligi ham bilinmay ketdi. Yiqilgan, qaysi loyga botgan, qaysi mullaning shuncha baqirib-chaqirib: “Birodarlar, bunday qila bersanglar, tobutni sindirib yuborasizlar”, — degani hech kimning qulog‘iga kirmaydi. Xurosonliklar forshalab: “Faalat, sahroyi turkmanlar, johillik ham joyida-da. Akun birodarlar, bu sahroyilarni o‘rtalikka kirgizmanglar. Surib tashqariga chiqarib yuboringlar”, — deyishib, shunday qattiq tolo-to‘pir qilishibdi. Gapning qisqasi, xurosonliklar ko‘plik qilib, tobutni turkmanlarning qo‘lidan tortib olib, shu yerdagi qabristonlikka qarab, olib keta berdilar. Shunda turkmanlar maslahat qilib: “Og‘ayni, xanjarni oling. Qaytganning boshiga xotinning qasabasi. Bu xurosonliklarga xanjar o‘qtalmasang, toza hadlaridan oshayapti. Ha-ha-hu, olgan mard, oldirgan xotin”, — deyishib, ot-otlariga minishib, xurosonliklarga hujum qilib, ot qo‘yib bora berdilar. Buni ko‘rib, xurosonliklar tobutni tashlab, har qaysisi har yoqqa qarab qochib ketdilar. Shuytib turkmanlar Oydin Yusuf piring tobutini xurosonliklardan tortib olib, turkman yurtiga oshirib kela berdilar.

Go‘ro‘g‘li sultonning zamonidan ilgari turkman yurti xunxorliklarga oyoq osti bo‘lgan edi. Ana o‘sha vaqtlarda qizilbosh qo‘shinlari turkman yurtlarini talab, qaytishda Mashhadga yaqin bir balandlikda o‘ljalarini taqsim qilishib, uloq chopishib chovgan o‘ynashib, Alining bayrami degan sayil qilar edilar. Shuytib, u do‘nglikning ismi Ali bayrami — Bayramali, deb atalgan edi. Turkmanlar Oydin Yusuf piring tobutini Mashhaddan ana shu Bayramaliga keltirib, shu yerda dam oldilar. Ungacha Chambilda Go‘ro‘g‘li sulton sandirib, kasallikdan terlab, oz-moz yengillashgan edi. Shu oraliqda Go‘ro‘g‘li sulton juda qattiq boslig‘ib, tush ko‘rib, tushida ajoyib hodisa ish ko‘rib, Oydin Yusuf piri o‘z holiga qo‘ymay, ko‘pkari qilib yurganini ko‘rib qoldi. Ko‘pkari juda haddili yig‘in emish. Bir pilla ikkita turkman Oydin Yusuf piri qo‘shraqim qilib, bir tomonga to‘dadan olib chiqqan emish. Boshqa ko‘p otliq turkmanlar orqasidan: “Hayda-yo, hayda, bo‘sh kelma, og‘ayin”, — deyishib shovqin-suron qilib kelayotgan emish. Go‘ro‘g‘li sulton uyqudan sachrab uyg‘onsa, tushi ekan. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton Yunus, Misqol yorlariga qarab, ulardan atrofda nima gaplar bor ekanligini so‘rab, oz-moz alaksib, bir so‘z dedi:

Baland-baland tog‘ni tuman chaldimi,
Yo turkmanga bog‘i kelib qoldimi,
Hech kimsa ko‘rinmas bunda ko‘zimga,
Yo shu yaqinlarda bir gap bo‘ldimi?

Xuroson yurtidan xabar keldimi,
Bir azizning paymonasi to‘ldimi,
Hech bir kimsa ko‘rinmaydi ko‘zimga,
Yo bo‘lmasa komil pirim o‘ldimi?

Quloq soling, parizodlar, so‘zima,
Kasaldan tuzalib keldim o‘zima,
Yigitlarim bilmam qayon ketgandir,
Avaz, Hasan ko‘rinmaydi ko‘zima.

Men bilmam bir yoqqa safar etdimi,
Xuroson tog‘idan oshib ketdimi,
Ko‘rgan tushim yomon bo‘ldi, parilar,
Aytinglar-chi, pirim dunyodan o‘tdimi?

Ko‘zim nurim, mehrim, jonim qo‘sh pari,
Ko‘z-quloq bo‘lgansiz boqib har sari,
Hech bir kimsa ko‘rinmaydi ko‘zimga,
Keldimi bir yoqdan yomon xabari?

Go‘ro‘g‘lining dengiz kabi dili bor,
Bugun qaynab jo‘shgan ajab holi bor,
Bugun uxlab bir hodisa tush ko‘rdim,
Xabar bering, tushimning yomon zili bor.

Shunda parilar tovsday taralib, ipakday buralib, zarbobga o‘ralib, Go‘ro‘g‘li sulton yoriga qarab, shu so‘zni aytdilar:

Zarchashmaning suvi loyqa bo‘libdi,
Bir nechaning paymonasi to‘libdi,
Dadil bo‘lib mining endi G‘irko‘kka,
Ko‘p qatori komil pirim o‘libdi.

Kuz bo‘libdi, bog‘da gullar so‘libdi,
Ters tomondan sovuq yellar yelibdi,
Sen behush vaqtingda xabar kelibdi,
Xurosonda komil pirim o‘libdi.

Oy borib qiblaga botib ketgandir,
Sonli kuni oxiriga yetgandir.
Barcha xalqlar u yon safar etgandir,
Xurosonda piring olamdan o‘tgandir.

Quloq solgin parilarning tiliga,
Sen ham endi min bedovning beliga,
Chambildagi katta-kichik barchasi,
Safar ketgan Xurosonning eliga.

Sen ham endi mingin G‘irko‘k otingga,
Chilton bergan asli xonazotingga,
Ko‘p qatori yetib bor-da, qolmagin,
Qaramay haydaging oldi-oringga.

Qaridim deb qoltongbosh bo‘p qolmagin,
Munkayib o‘zingni quyi olmagin,
Ayniganga chiqib shunday damlarda,
El-u xalq ishidan mahrum bo‘lmagin.

Shunda Go‘ro‘g‘li sulton belini sirtidan bo‘g‘ib, o‘zini dadil qilib, nayzasini hassa qilib, o‘rnidan turib, parilarga xitob qilib, G‘irotimni abzallab keltirib beringlar, deb dovdirab, valdirab, shu so‘zni aytdi:

Komil pirim o‘lgan joyga borayin,
Ko‘milmasdan diydorini ko‘rayin,
Biyobonlar kezib otim surayin,
Parilar, keltiring choqlab G‘irotni.

Qaridim deb Chambilda qop ketmayin,
Kasalman deb bunda sustlik etmayin,
Oldingizdan chiqmay, burishib yotmayin,
Parilar, keltiring choqlab G‘irotni.

Qartaydim deb bunda yakka qolmayin,
O‘zimni bo‘sh tutib, salqin bo‘lmayin,
Qop ketmayin, pirdan ulish olmayin,
Parilar, keltiring choqlab G‘irotni.

Bedov minib bir bahrimni ochayin,
G‘ayrat qilib biyobonlar kechayin,

Pirimning yo‘liga tillo sochayin,
Parilar, keltiring choqlab G‘irotni.

Ajab holatim bor, boraman jo‘shib,
Ummonday mavj urib, yuragim toshib,
Ketayin Asqardan, Badbaxtdan oshib,
Parilar, keltiring choqlab G‘irotni.

Yetmishdan oshganda ketdi ohorim,
Yelday uchdi ozmi-ko‘pmi ochorim,
Qayda endi yozim bilan bahorim,
Parilar, keltiring choqlab G‘irotni.

Go‘ro‘g‘li der g‘ovlab boshim tumanda,
Ko‘nglim jo‘shadi, g‘ayrat yo‘q tanda,
Qop ketmayin ko‘pdan bir o‘zim bunda,
Parilar, keltiring choqlab G‘irotni.

Shunda parilar: “Mayli, kasaldan endi terlab tuzaladingiz. Shamollab kelarsiz ham shu bahona bilan piring janozasiga yeta olmay qoldim, degan gurungni yuragingizdan chiqararsiz”, — deyishib, G‘irko‘kni abzallab keltirib, Go‘ro‘g‘li sulton yorini suyab-netib, G‘irko‘kka mindirib qo‘ydilar. Odam keksargandan keyin o‘ziga o‘zi og‘irlik qilib, tomga-toshga chiqa olmay qolganiga o‘xshab G‘irko‘k jonivor ham endi osmonga ucha olmay qolgan edi. Shunday ham bo‘lsa jonivor asli nazarkarda mahkam ot emasmi, egasi-ning bir zarur yoqqa borayotganini bilib, qulog‘ini jimraytib, ang‘ishlab, tepsinib, uqranayotir. Go‘ro‘g‘li sulton G‘irko‘kka minib, parilardan fотиha olib, yo‘lga otini burib haydagandan keyin G‘irko‘k jonivor, qariligimning oldi, bardamligimning keyini, deb jo‘nadi-yov. Shuytib, Go‘ro‘g‘li sulton Chambil darvozasidan chiqib, yo‘lga tushib, haydagandan haydab, xudoning qudratidan, piring nadomatidan uzun yo‘l qisqarib, bir pilla Bayramalidan — Hasanson va Avazxon qirq yigitning qolgan-qutgani bilan Oydin Yusuf piring jasadi solingan tobutni yerga qo‘yib, dam olib o‘tirganlarining ustidan borib qoldi. Go‘ro‘g‘li sul-

tonning kasallikdan tuzalib kelganini ko‘rib, Hasanxon bilan Avazxon ham, qolgan-qutgan qirq yigitlar ham va boshqa pir-u juvon, yugurik-chopon turkmanlar ham yig‘ilib, Go‘ro‘g‘li sultonga bo‘lgan voqcalarni aytdilar. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton turkmanlarga qarab, hay attang, o‘sal ish qilibsizlar-ku, deb bir necha joydan timsol keltirib, shu so‘zni aytdi:

Hey, attang-a, turkmanlikning odati,
Aytgan bilan qolmas ekan, yoronlar,
Shu bo‘ldimi komil pirning izzati,
Ming deganman bo‘lmas ekan, yoronlar.

Yoz bo‘lsa ham tog‘ning qori arilmas,
Hamma gap anglamay mizon qurilmas,
Buytgan bilan o‘lik qayta tirilmas,
Ming aytganman bo‘lmas ekan, yoronlar.

Uloqmidi yulqilashib chopgani,
Yirtishmidi tanga-pulni yopgani,
Shu bo‘ldimi turkmaning obro‘ topgani,
Ming deganman bo‘lmas ekan, yoronlar.

Odamni qaritgan yomon o‘ymidi,
Ongsizlar g‘azoni g‘azo deymidi,
Oydin Yusuf pirga qilgan to‘ymidi,
Ming aytganman bo‘lmas ekan, yoronlar.

Bu ishlar bir jonga jaf o‘emasmi,
Tentaklikka belgi-tamg‘a emasmi,
Bo‘lmag‘ur bir o‘rlik, riyo emasmi,
Ming deganman bo‘lmas ekan, yoronlar.

Sulton bo‘lib Go‘ro‘g‘li ham qaridi,
Yoshligida necha yovga doridi,
To‘g‘rilikni ayta-ayta horidi,
Ming aytganman bo‘lmas ekan, yoronlar.

Go‘ro‘g‘li sultondan bu so‘zni eshitib, turkmanlar xato qilib qo‘yganliklariga iqror bo‘lishib, nodonlikdan qilgan man-manligi qursin, deyishib, barilari indamay, boshlarini yerga solishib, mulzam bo‘lib qoldilar. Shunda Go‘ro‘g‘li sulton: “Hay, attang, tevarak podsholardan nosoqqa qoldim-da! Hay, endi bo‘lmas ish bo‘lariga bo‘lgandan keyin na chora. O‘lganning davosi ko‘mmak deganday, endi Oydin Yusuf pirmi shu yerga ko‘mmak kerak”, — deb otidan tushib, darrov o‘sha yerdan qabr qazdirib, Oydin Yusuf pirmi ko‘mdirib, ma‘raka-taraka qildirib, Hasanxon, Avazxon va qolgan-qutgan qirq yigiti bilan Chambilga qaytdi.

Shundan keyin Xuroson va zobilistonliklar Go‘ro‘g‘li sultonni johillikda aybli hisoblab, o‘zlaricha hukmron bo‘lib, turkmandan qaytib ketdilar. Endi u yurtlarni qaytarib, tag‘i turkmanga qo‘shgani Go‘ro‘g‘li sultonda qudrat qayoqda deysiz. Hasanxon ham, Avazxon ham endi quvvatdan qolgan, qirq yigit bo‘lsa, kunsayin o‘lib, ozoyib borayotibdi. Shu ahvolda Go‘ro‘g‘li sulton saksonga kirdi. Sakson — yer bilan yakson, dedi. Shungacha Hasanxon ham, Avazxon ham, qirq yigit ham mungadak chol bo‘lib qoldi. Hatto Nurali, Ravshanxon qatori kishilar ham oltmishga yondashib qariy boshladi. Chambil ham toza xaroblikka aylanib qolay dedi. Parilar ham endi odamlarning ko‘ziga ko‘rinmay, uylaridan dalaga ko‘p chiqmay qoldi. Turkmanda avbosh, bebosh yigitlar ko‘payib, endi o‘z boshiga ish tuta berdi. Shuytib, asta-sekin odamlar Go‘ro‘g‘li sultonning deganiga quloq solmay, ayniganga chiqara berdi. Shu oraliqda Mori degan joyda turkmanlar o‘zlariga boshqa xon sayladilar. Ammo turkman yurtida hech kim endi Go‘ro‘g‘li sultonni sulton demay qolsa ham, boshqa olis yoqliklar hali ham Go‘ro‘g‘li turkmanga sulton, o‘zi atayin Chambilini buzib Moriga ko‘chirgan, deb yurar edilar. Shuytib, hali ham Xunxor turkman yurtiga kelgani qo‘rqar edi.

To‘qson — bu dunyoda yo‘qsan, deganday Go‘ro‘g‘li sulton to‘qsonga kirib: “Men avval shu Chambilni bino qilib, mana bu yoqlarni chorboq qilgan, sarhovuz qilgan, qizilbosh yurtiga talon solgan, Avaz, Hasan deganlarni olib kelib o‘g‘il qilgan, G‘irko‘k otimni osmon-u falakda uchirib yurgan, shu pari momolariningni Iramning bog‘idan, Ko‘hi Qofidan olib kelgan, ovozasi olamni tutgan, dongg‘i Dog‘istonga ketgan sulton edim”, — desa, endi chiqqan o‘spirin yigitlar: “He, bu chol aynib qolgan, yo bo‘lmasa yoshligida baxshi bo‘lgan. O‘zi jo‘rtagadan bu gaplarni to‘qib olgan. Bo‘lmasa, shu cho‘birni ham osmonga uchgan, deb ishonsa bo‘ladimi”, — deyishib Go‘ro‘g‘li sultonning so‘zlariga kulib ketar edilar. Gapning qisqasi, Go‘ro‘g‘li sulton shu ahvolda juda qarib, horib yuzdan oshib, ko‘zlari ham xiralashib qoldi. Bechora Go‘ro‘g‘li sultonga qarilik toza asar qilib, hovlisidan uzoqqa bora olmay qoldi. Endi hech kim Go‘ro‘g‘li sultonning qoshiga ham kelmay qo‘ygan edi. Tomlarini birma-bir sotib tamomlab, tevaragi vayrona bo‘lib

qolib, bittagina ilgarilari arpa solib qo'yadigan uychani o'ziga vatan qilib, parilar bilan shunda yashar edi. Kam-kam nasha va nos pulini ham topa olmay, parilar: "Iramning bog'idan, Ko'hi Qofidan noz-u ne'matlar keltirib berayik", — deganiga ko'nmay, "Mayli, qismat shu ekan. Xudoning odatida, odamlarning og'ziga ne'matni olib kelib solmaydi. Endi qo'limdan cho'mchuq urmas ekanman, ko'nmay na chora", — deb nashani ezib, ichuvini qo'yib, kapaga aylantirib, keyinchalik kapaga ham nasha topa olmay, bir kaft nashani chim-chimlab, bir necha kapa qiladigan bo'lib qoldi. G'irko'k jonivor bo'lsa, bo'sh yurib, kuni bilan dalada daskavak, bug'doyoq yeb, kechkisin joyiga qaytib kelib, jonivorning badanlariga cho'p yopishib, kechasi bilan burishib oxirning oldida turar edi. Go'ro'g'li sultonning chevarasiday kishilar ham qarib, Chambil vayronasida shunday qarilardan boshqa hamma Mori, Urganch yoqlarga ko'chib ketib qolgan edilar. Go'ro'g'li sultonning zamonini oz-moz ko'rib qolgan mo'ysafidlar G'irko'kning ko'zidan yosh oqib, burshayib turganini ko'rib qolsa: "He, attang, he, attang, vaqtida qandaygina ot eding, jonivor", — deb topgan-tutgan kepak-sepagini G'irko'k jonivorning oldiga tashlab ketar edilar.

Kunlardan bir kun Go'ro'g'li sulton parilarga ko'nglidagi hasratini aytib, piridan qolgan tabarruk sozini qo'lga olib, bir maqomga solib chalib, bir so'z dedi:

Ko'p edi turkmaning cho'l-u adiri,
Adirlarga tikkan o'tov-chodiri,
Hay, attang-a, endilikda, parilar,
Yomon o'tdi bir farzandning qadiri.

Bahor bo'lib qizil gullar ochildi,
Mayxonada gulgun sharob ichildi,
Shuncha o'tgan shon-u shuhrat, parilar,
Ha, demayoq yelday bo'lib uchildi.

So'zladi bearmon tilim yuz alvon,
Endilik kunimda bo'ldim bedarmon,
Hay attang-a, manglayimga, parilar,
Avlodni ayadi qudratli mavlon.

Darmonim qolmayin, dilim ham pora,
Qismatlar shu ekan menga, na chora,

Go'ro'g'li sultonning bunday hasratli nolishidan parilarning ham ko'ngli buzilib, Go'ro'g'li sultonga qo'shilib, uvvos tortib yig'lasha berdi. Shunda jonivor G'irko'k ot, esi odamdan ziyod, egasining va parizodlarning nolishini eshitib, bir kishnab yubordi. Go'ro'g'li sulton xuddi o'ziday G'irko'k otining ham o'tgan kunlari esiga tushib, kishnaganini bilib, avvalgisidan ham battar xafa bo'lib yig'lay berdi. Shunda parilar Go'ro'g'li sultonga dildorlik berib shu so'zni aytdilar:

Shukur qilgin, ey, sultonim,
Dunyo ko'pdan qolmadimi,
Necha to'lib, necha toshib,
Necha to'kilib, to'lmadimi?

Dunyo o'zirniki degan,
O'lmaslikning g'amin yegan,
Zulmatga borib kelgan,
Iskandardan qolmadimi?

Dovud o'g'li er Sulaymon,
Parilarga bergan farmon,

Dastiyorim yo'qligidan, parilar,
Qartayganda bo'ldim mungliq bechora.

Yig'layman, parilar, cheksiz g'amim bor,
Shuytib qora ko'zlarimda namim bor,
Sizga demay, kimga deyin, gulyorlar,
Otim bilan sizdan boshqa kimim bor.

Necha zamon bo'ldim turkmanga sulton,
Sultonligim ekan rangli bir tuman,
Endilikda bo'ldi ahvolim yomon,
Sizlarga ham yoqmay qolib, parilar,
Choldevorda qolamanmi hamzamon.

Nalar ko'rdim bu aldanchi dunyoda,
Axir chog'i bo'ldim faqir, aftoda,
Zoti zuryod tilamayin, parilar,
Go'ro'g'lining dardi bo'ldi ziyoda.

Sultonlikning davrin surgan,
Axir andan qolmadimi?

Birov sulton, birov gadoy,
Birov faqir, birovlar boy,
Kulbami yo tilla saroy,
Bari vayron bo'lmadimi?

Sen ham bir tangriga banda,
Bizman bo'lding bu vatanda,
Shukur ayla, bo'lsang har qanda,
Dunyo ko'pdan qolmadimi?

Banda taqdira ko'narmi,
Ko'nmayin pishib yonarmi,
Ko'nmay ilojimiz bormi,
Ko'nmadning deb haq qo'yarmi?

Munis bo'lib Yunus, Misqol,
So'zing eshitib bo'ldi behol,
Munkayma — o'zing tetik ol,
Dunyo ko'pdan qolmadimi?

Shunda Go'ro'g'li sulton qaddini ko'tarib o'tirib, qo'liga sozini olib, bir maqomga solib chalib, o'z sar-guzashtini qo'shiq qilib, bir so'z dedi:

Otamman enamning mehrin o'tidan,
Zuryod bo'lib g'abirlagan kunlarim,
To'qqiz oylab yotib rahm ichinda,
Ko'z ochib dunyoga kelgan kunlarim.

Birimda bilmadim yaxshi-yomonni,
Ikkimda tanidim ota-enamni.
Uch yoshimda tangrim berdi zabonni,
To'rt yoshimda tosh otishgan kunlarim.

Besh yoshimda bo'ldim bahor, yoz bilan,
Ishim bo'lmay yurdim qish-u yoz bilan,
Olti yoshda quvalashdim g'oz bilan,
Yetti yoshda yelday uchgan kunlarim.

O'ynay desam do'stlar sog'-u so'limda,
Do'ngda, sayda yurar edi oldimda,
Shartillagan palaxmonim qo'limda,
Tishim tushib sakkizga yetgan kunlarim.

To'qqizda mullaga berdim salomim,
O'nimda ko'tarib tangri kalomin,
O'n birimda qo'lda dovat-qalamim,
Har varaqdan ma'no ochgan kunlarim.

O'n ikkidan o'tdim o'n uch yoshima,
O'n to'rtimda asar urdi boshima,
O'n beshimda hurlar endi tushima,
Alarning ishqidan jo'shgan kunlarim.

O'n beshimda g'orqiragan nor edim,
O'n oltimda Asqar tog'day bor edim,
Dushmanga yov, faqirlarga yor edim,
O'n yetimda qaynab-toshgan kunlarim.

O'n sakkizda alvon-alvon gezardim,
Do'stlar bilan soz-u suhbat tuzardim,
Ot chopishsam, har kimsadan o'zardim,
Chavandozlik gashtin surgan kunlarim.

O'n to'qqizda duchor bo'ldim pariga,
Undan bordim qirq chilton g'origa,

O'tkazmadi meni undan nariga,
Zot tilamay ot tilagan kunlarim.

Yigirmada ot o'ynatdim Balqonga,
Yangam uchun talab qildim Rayhonga,
Oy Zaydinni silkib solib orqamga
Gurgondan hatlatib qochgan kunlarim.

Yunusni op keldim Iram bog'idan,
Misqolni op keldim Ko'hi Qofidan,
Men qo'rqaman dumi qilli jobidan
Chambilga sulton bo'lgan kunlarim.

G'irko'k minib qirq gaz baland uchardim,
Gohilarda osmon bag'rin quchardim,
O'ttizimda dushman qonin sochardim,
Xoldor mahram do'stim bo'lgan kunlarim.

Chambilda o'ynatdim o'ttiz lo'lini,
Kesib keldim dushmanlarning qo'lini,
Hasanman qassobning Avaz ulini,
Olib kelib o'g'il qilgan kunlarim.

Qirqimda qiyilib kosa olmisham,
Qirq beshimda pirga murid bo'lmisham,
Elligimda ajab toshib to'lmisham,
Har bir so'zdan ma'ni ochgan kunlarim.

Yillar o'tib oltmishdan ham oshmisham,
Gurgunday gurkirab to'lib-toshmisham,
Oltmish uchda payg'ambar yoshim yoshmisham,
Payg'ambar yoshini yashagan kunlarim.

Yetmishda shashtimdan qaytib enmisham
Saksonimda moytarilib sinmisham,
Shuytib barcha tashvishlardan tinmisham,
Badan qaqshab, zori qilgan kunlarim.

Ko'zim tinib kirdim to'qson yoshima,
Oxir hech kim kelmay qoldi qoshima,
Sizdan bo'lak mungdoshim yo'q, qo'sh pari,
Yoqam ho'ldir ko'zdan oqqan yoshima,
Guzora dunyodan kechgan kunlarim.

Go'ro'g'li edim, arslon edim, sher edim,
Yoshligimda asli kamsiz er edim,
O'zim yuzda, o'tim yuzda, qaridim,
Bulut chaynab, muzni purkkan kunlarim.

Go'ro'g'li der sultonlikda minim yo'q,
O'zim o'lmay dushmanlarga tinim yo'q,
Yuz yigirma beshdan oshib xor bo'ldim,

Shuytib Go'ro'g'li sultonning bu so'ziga o'zi ham, parizodlar ham ko'z yoshi qilib, kunni kech qilib, kulbalarida yotdilar. Shu kechasi Go'ro'g'li sulton parilarga: "Turinglar endi, tong otib qolay dedi", — deb shobir qilib avval oqshomdan uyg'onib oldi. Go'ro'g'li sultonning shobiri bilan parilar ham turib: "Ha, to'ram, nega buytib behalovat bo'lasiz. Hali avval oqshom. Ishonmasangiz, dalaga qarang", — dedilar. Go'ro'g'li sulton darichadan intilib dalaga qarasa, hali dala qop-qorong'i ekan. "Obbo, qarilik-da", — deb tag'i joyiga yotdi. Parilar uqalab-netib Go'ro'g'li sultonni uxlatdilar. Go'ro'g'li sulton u yoqqa ag'nab bu yoqqa ag'nab yolchitib uxlay olmay, saharda: "Tong otib qoldi. Turinglar", — deb tag'i shobir qolib parilarni uyg'otdi. Parilar turib qarasa, hali ham dala qop-qorong'i. Parilar bo'lsa: "To'ram, juda behol bo'ldingiz-da", — deyyotir. Shunda Go'ro'g'li sulton: "Meni G'irko'kimning oldiga olib boringlar. Menga dunyoda faqat shu G'irko'k kerak. Uning qaddi-bastini, chap va rastini bir ko'ray. O'zi ham ko'p vaqtlardan beri G'irko'kimning ahvolidan xabar olganim yo'q", — degandan keyin parilar suyab Go'ro'g'li sultonni G'irko'k turgan joyga olib chiqdilar. Qarasa, G'irko'kning qadimgi dev qomatidan asar qolmagan. Badanlariga cho'p yopishgan, suyagi suyagiga qapishgan. Na oldida beda, na yem, jonivor burshayib, ma'yusgina oxirining oldida turibdi. Shunda Go'ro'g'li sulton G'irko'k jonivorni bu ahvolda ko'rib, ko'ngli buzilib, ko'zining yoshi tizilib, qo'lida sozi, og'zida so'zi, G'irko'k jonivorga qarab, bir so'z dedi:

To'rt yoshingda qirq chiltonning qo'lidan
Tarbiyatlar topib chiqqan bedovsan,
Dol qomatli nazarkarda G'irko'kim,
Befarzandga farzand bo'lgan bedovsan.

Besh yoshingda oshding Asqar belidan,
O'chim olib berding arab elidan,
Qutilib u Rayhon shohning qo'lidan,
Gurgon kechib qoyil qilgan bedovsan.

Qiyilib ko'zlading Badbaxt tog'ini,
Uchib borib ko'rding Iram bog'ini,
Iskab-iskab gulning qizil, oqini,
Qo'sh parini olib kelgan bedovsan.

Yurar eding bosib yo'lning to'tasin,
Borib olding avliyoning so'tasin,
Qoyil aylab usta Xoldor otasin,
Hasanxonni mindirgizgan bedovsan.

Seni minib ochdim bahr-dilimni,
Bilgan eding yetmish hunar, ilmni,
Xunxordan keltirib Avaz ulimni,
Dushmanlarning dodin bergan bedovsan.

Mayakday sag'ringni Xizir silagan,
Ta'rifingga jarchi so'zin ulagan,

Va, darig'o, biram og'a-inim yo'q,
Yakka kelib, yakka ketgan kunlarim.

Bedov ot turganda jobi minmadim,
Qarchig'ay turganda chovli chuymadim,
Jovdiragan kokilingdan, qo'sh pari,
Ikkovingdan biror farzand suymadim,
Dunyodan befarzand o'tgan kunlarim.

Bektosh ko'rib qirq ming tilla tilagan,
Turkmaning obro'yin olgan bedovsan.

Ta'rifin tuganmas deganman so'zlab,
Ko'klarga uchgansan yulduzni ko'zlab.
Ko'hi Qofday uzoq tog'ni angizlab,
Choqlagan vaqtingda yetgan bedovsan.

Har qanday tulpordan o'tgan bedovsan,
Har bir maqsad yo'lin tutgan bedovsan,
Oxir chog'i bir qarovchi topmayin,
Qop-qora bup chovlab qotgan bedovsan.

Sahar turib men oldingga kelibman,
Kelib turib hol-u hayron bo'libman,
Bul kun ajab qaynab-toshib to'libman,
Go'ro'g'lini hayron qilgan bedovsan.

So'zlagan so'zlarim jondan suchikdir,
Qartaysam-da fe'l-u xo'yim kichikdir,
Necha kundir sendan xabar olmadim,
Xonazod tulporim, holing nechukdir?

Yoshligimdan mehr qo'ygan yo'ldoshim,
Yolg'izlik kunimda mening mungdoshim.
Sendan bo'lak qolmadi-ku hech kishim,
Hamrohim, bedovim, holing nechukdir?

Qarilikdan ovlamadim dilingni,
Ko'p kun bo'ldi so'rganim yo'q holingni,
Dushmanga qiymadim bir tuk yolingni,
Xonazod tulporim, holing nechukdir?

Qarilikdan har kun senga chiqmadim,
Hay attang-a novat berib boqmadim,
Jo'rob-qashov aylab yoling qoqmadim,
Hamrohim, bedovim, holing nechukdir?

Go'ro'g'li sulton o'zining so'ziga o'zi ko'ngli buzilib, o'ksib yig'lab yubordi. Jonivor G'irko'k ham egasining xafa bo'lib yig'laganini bilib, bu ham yig'lay berdi. Parilar shunday bezabon hayvonzodning yig'laganini ko'rib, bular ham o'zlarini to'xtata olmay, piqillashib yig'lay berdilar.

Qarilik bir yomon narsa. Xuddi shu pilla Go'ro'g'li sultonning xayoli burungi surib o'tgan davridagi hangamalar bilan o'ralashib, mayxonasiga kirgisi kelib qolib, parilardan mayxonasiga suyab olib borishni iltimos qilib qoldi. Qarang, mayxonasi kim qachonlar buzilib, o'rni mehmonxonaga solinib, endilikda mehmonxonasi ham vayronaga aylanib qolgan pilla, bu kekxa ko'ngil nimalarni tusab turibdi. Parilar Go'ro'g'li sultonni man' qilgusi kelmay, vayrona mehmonxonaga olib kirdilar. Go'ro'g'li sultonning xayolida hali Xoldor mahram, Hasanxon, Avaz o'g'lon va qirq yigit bazm-u suhbat qurib, xurosonlik romishgarlarni o'ynatib, mayxo'rlik qilib o'tirganday bo'lib ketdi. Shunda Avaz o'g'lon enalariga qarab: "Xon otam shu vaqtgacha qayoqda edi. Nega xon otamni mayxonaga chiqarmaysiz, suhbatimizga qo'shilmaysiz. Bugun xush kelibsiz. Mana qo'limdagi piyolani olib, alyor deb ichib yuborib, bizlarning davramizda o'tirib, romishgarlarning o'yinini bir tomosha qilib, ko'nglingizni ko'taring", — dedi. Shunda Go'ro'g'li sulton Avaz o'g'longa: "Qo'y, bolam, men pirga daxldor bo'lganimdan beri may ichmayman, o'yinga ham qaramayman. Bu yerga bazm borini bilmay, kirib qolgan edim. Endi sizlarga ortiq tashvish bermayman", — deb parilarga tashqariga olib chiqishni buyurdi. Parilar Go'ro'g'li sultonni suyab dalaga olib chiqdilar. Go'ro'g'li sulton ko'zini ochsa, yangigi gaplar tushida bo'lgan ekan. Mehmonxonasining devoriga qarasa, eskirib, ganndan qilingan ko'tarma gullar ko'chib tushib, oz-moz nishonalorigina qolibdi. Go'ro'g'li sulton qayta battar xafa bo'lib, parilarga qarab, piridan qolgan sozini olib, bir maqomga solib chalib, meni Zarchamanga olib boringlar, deb zor-zor yig'lab, bir so'z dedi:

Hali tong otgan yo'q, ellar uyquda,
Zarchaman sayriga yuring, parilar,
Mayxonamni ko'rib qoldim, qayg'uda,
Zarchaman sayriga yuring, parilar.

Zarchashmada Zarchamanni ko'rayik,
Sarhovuz labiga bir dam borayik,
Tomosha qip gulzorlarga borayik,
Zarchaman sayriga yuring, parilar.

Cho'kkan ko'ngillarim olarmi bahra,
Yozgi qo'nishimga borsak shu sira.
Cher bosib, zanglanib, yurakdir yara,
Zarchaman sayriga yuring, parilar.

Har narsaga aqli raso parilar Go'ro'g'li sultonning zarracha ham ko'nglini qoldirishni istamay, ayni sahar paytida qo'ltiqlariga olib suyab, Chambildan chiqib, Zarchamanga olib bordilar. Go'ro'g'li sulton qarasa, Zarchashmanning suvlari qumga tartibsiz oqib singgan, daraxtlar quvragan, gullardan asar ham qolmagan. Yung'ichqalarning o'rni tap-taqir bo'lib ketgan. Changgib havolab yotibdi. G'irko'kning yozgi oxirini ko'rsa, vayron bo'libdi. Shunda Go'ro'g'li sulton yana battar xafa bo'lib, falakdan shikoyat qilib, sozini qo'liga olib, bir so'z dedi:

Yoshligimdan jo'ra bo'ldim o'zingga,
Hech narsani tenglamadim izingga,
Yosh kelar so'zlasam, menday ko'zingga,
Xonazod tulporim, holing nechukdir?

Men qarigan chog'i sen ham qariding,
Ko'zlasam falakni olardi diding,
Go'ro'g'lining bir degani sen eding,
Hamrohim, bedovim, holing nechukdir?

Parilar, parilar, tannozi parilar,
Har bir so'zi xasta jonga dorilar,
Na qilsam yurakning cheri arilar,
Zarchaman sayriga yuring, parilar.

Chambildan chiqayik salqin saboda,
Bahralar olgani tiniq havoda,
Erta bahor bo'lgan, qushlar navoda,
Zarchaman sayriga yuring, parilar.

Go'ro'g'lida darmon yo'qdir yurmakka,
Yurib-yurib dala-dashni ko'rmakka,
Burungiday mador qani turmoqqa,
Zarchaman sayriga yuring, parilar.

Avvallari aziz bo'lgan boshimni,
Oxirida ko'p xor aylading, falak,
Uzoqlarga nazar solsam ko'rinmas,
Ko'zlarimni g'ubor aylading, falak.

Keksarib yo'qotdim borliq budimni,
Elga berdim ziyonimni, sudimni,
Oxir chog'i eshitmayin dodimni,
Bir Muakkildek nochor aylading, falak.

Yig'layman o'tmishim kelsa yodima,
Devlar yo'lay bilmas edi bodima,
Quloq solmas endi hech kim dodima,
Shunday zo'rni zor aylading, falak.

Qozonday qaralmish misoli yuzing,
Ko'rinmas ko'zimga boqsam yulduzing,
To'g'ri nazar etmas bizlarga ko'zing,
Makonim chordevor aylading, falak.

Jafokorga juftsan, vafokorga toq,
Yaxshilarga dushman, yomonga inoq,
Go'ro'g'li dod desa, bermaysan quloq,
Qariganda afgor aylading, falak.

Go'ro'g'li sulton haddili xafa bo'lib, o'zi bir qari Muakkildek narsa emasmi, yig'lay-yig'lay qiyshayib o'tirib, ha derga holi kelmay qoldi. Shunda parilar Go'ro'g'li sultonni yupatib, bir so'z dedi:

Turing, to'ram, dam g'animat,
Haq buyrug'i bari fursat,
Bir kun davlat, bir kun mehnat,
Turing Chambilga-Chambilga.

Zo'rlicing bo'lib bahona,
Davron surding qona-qona,
Parilar sizdan parvona,
Yuring Chambilga-Chambilga.

O'larman deb g'amgin bo'lmang,
O'ksib-o'ksib, toshib-to'lmang,
Guldayin to'kilib so'lmang,
Turing Chambilga-Chambilga.

Yod etganga el bo'layik,
Dushmanga g'ov, bel bo'layik,

Chambilbelning aylanasi o'ymidi,
Meni hech kim shunday bo'lar debmidi,
Qariganda buytib nochor bo'lguncha,
Yetmishga yetib o'lsam bo'ymidi?

Lolalar ochildi g'unchadan g'uncha,
Har bahorda chiqarishib tuguncha,
Hosilsiz umrdan o'lgan xo'b ekan
Muakkildek buytib nochor bo'lguncha.

Oy qiblaga rav bo'lib botmadi,
Botganda ham toza yo'q bo'p ketmadi,
Yangidan tug'ildi qaytib bu yoqdan,
Hech bir maxluq menday bo'lib o'tmadi.

Tirama sarg'ayib bargi to'kildi,
Gullar ham qovjirab quvradi, so'ldi,
Tag'i ko'klam yaproq otdi, ochildi,
Parilar, o'ylanglar, menday kim bo'ldi?

Hech kimsa dunyoga ustun bo'lmaydi,
G'ofillar o'zining holin bilmaydi,
Ajal yetib o'la ketsam bir kuni,
O'rnim bo'shab nom-nishonam qolmaydi.

Qabringizga gul bo'layik,
Yuring Chambilga-Chambilga.

Baxshilarga til bo'layik,
Shoirlarga dil bo'layik,
Maqtaganlar tashna bo'lsa,
Borib kosagul bo'layik,
Turing Chambilga-Chambilga.

Nomingizni o'chirmayik,
Sizdan xayol qochirmayik,
Qizilboshga kun bermayik,
Yuring Chambilga-Chambilga.

So'zlar sizga Yunus, Misqol,
O'ylay-o'ylay bo'lmang behol,
Ko'ngilga keltirmang malol,
Turing Chambilga-Chambilga.

Shunda Go'ro'g'li sulton parilarning bunday dildorliklarini eshitib, yorlaridan ko'ngli to'lib, parilarga aytdi: "O', parilar, har bir so'zlari jonga dorilar, bilasiz men turkman xalqining or-u nomusi uchun zod tilamay ot tilagan edim. Ana shu o'tim bilan qancha ishlar qilib, turkman yurtini tiklab, turkmanga yov bo'lgan Xunxorday zolimning necha-necha dodini bergan edim. Oxir chog'imda qo'limdan chumchuq urmay qol-

gandan keyin turkman og‘ayinlarim mening qanchalik qilgan ishlarimni unutib, meni aynigan, aqlsizga chiqarib, turkmanga mendan boshqa xon saylab, Chambilday shahrimdan yuz o‘g‘irib ketdilar. Hay, bunisi ham mayli edi. Bu turkmanga saylangan xonlar: “Bir vaqtlar shu turkmanni tiklagan Go‘ro‘g‘li edi”, — deb eslab, hech bo‘lmasa, menga o‘n, o‘n besh tanga choy pulilik moyana berib turmay, balki butunlay meni unutib yubordilar. Hozir Chambil vayronasida bir tirik-o‘lik odam bo‘lib qolganman. Buning ustiga og‘ziga kuchi yetmagan o‘g‘lonlar: “Bu asli qonxo‘r odam edi-da. Shuytib qilgan ishlari burnidan chiqib, azobini ko‘rib yotibdi”, — deb meni g‘iybat qiladilar. Men kim uchun, kimning or-u nomusi uchun qon to‘kkanligim hech kimning xayolida ham yo‘q. Agar shu Chambil vayronasida yaqin vaqtlarda ajalim yetib o‘lib ketsam ham, ko‘p vaqtlargacha g‘iybatchilarga ermak bo‘lib qolaman. Undan ko‘ra, ardisar qayerda bo‘lsa ham bir boshga bir o‘lim, meni Badbaxtning beliga eltib tashlasanglar. Oxir chog‘imda ham xunxorliklar bilan bir urishib, o‘layin. Turkman og‘aynilarim bilmasa, xudo bilar. Hech bo‘lmasa, o‘lganimgacha yovning yo‘liga ko‘ndalang bo‘layin. To‘shakda yotib o‘lgandan menga shu ham yaxshi. Sizlar borib, har narsalarini G‘irko‘kka ortib kelinglar. Undan keyin meni bu yerdan yetaklab bomdoddan ilgari Badbaxt beliga qarab olib ketinglar”.

Parilar ham Go‘ro‘g‘li sultonning ra‘yini aslo qaytargilari kelmay, Chambil vayronasiga kirib, bir qozoncha, tovoq-qoshiqqa o‘xshagan narsalarini bir qopga solib, qopni G‘irko‘kka ortib, ustidan bir-ikkita ko‘rpa, po‘staklarini solib, G‘irko‘kni yetaklashib, Zarchamanga qaytib keldilar. Undan keyin parilar Go‘ro‘g‘li sultonni turg‘izib, ikkovi ikki sochbog‘ini to‘rasining ikki qo‘liga ushlatib, Badbaxt tog‘iga qarab keta berdilar. G‘irko‘k bo‘lsa, egasining Chambilni tark qilib ketayotganini bilib, ustidagi yengiltak yuk bilan o‘zicha Go‘ro‘g‘li sultonning orqasidan ergashib keta berdi. Yo‘lda qancha yurgani noma‘lum. Nimaga deganda, parilar ham tik ayollar emas edi-da. “Bo‘y pari, bo‘y andoz” deganiday, Go‘ro‘g‘li sulton parilarning sochbog‘idan tutganicha xuddi tush ko‘rganday oson Badbaxt tog‘ining ustiga chiqib bordi.

Ilgarilari qirq yigit navbat bilan qorovullik qilganlarida yomg‘ir-sochindan berkinib yotadigan bir toshning kavagi bor edi. Go‘ro‘g‘li sulton ana shu kavak toshni maskan qilib, parilar bilan shunda tura berdi. G‘irko‘k bo‘lsa, tog‘ning oraliqlarida o‘zicha o‘tlab yura berdi. Shu yerda bir necha kun o‘tib, tuymuchdagi go‘shlari, sanochdagi unlari, tuzliqdagi tuzlari ado bo‘lib, Go‘ro‘g‘li sulton ochlikdan juda qiynalib, tog‘da tatran, jovg‘oshin, bo‘tako‘z, qayntovuq, qoqi, tuyashopon, qo‘shoyoq, takasoqolga o‘xshash oziq bo‘ladigan narsalarni qazib yeb, kun o‘tkazib yurdi. Kunlardan bir kun tog‘ning ustidan turib, Chambilga ko‘z tikib, burungi sha‘ni-shavkati, arkoni davlati xayoliga kelib, mayxona chortoqlariga ko‘zi uchib, shuncha tiklasa ham, Chambilning qorasini ko‘ra olmay, xafa bo‘lib, qo‘liga sozini olib, bir so‘z dedi:

Men naylayin qon yig‘lamay,
Atrofim tumana do‘ndi.
G‘amlar chekib, g‘amlar chekib,
Qora bag‘rim qona do‘ndi.

Alam bilan yondi yurak,
Uyqu bo‘ldi mendan siyrak,
Changa botib pastki etak,
Tuproqli to‘zona do‘ndi.

Chambilimdan yo‘qdir nishon,
Esiz o‘tgan davri davron,
Shunday bir g‘o‘ch zo‘r pahlavon,
Oxir bedarmona do‘ndi.

O‘ylay bersam ko‘pdir o‘yim,
Vahshixona bo‘ldi joyim,

Olqor, kiyik bunda qo‘yim,
Joyim Ko‘histona do‘ndi.

Meni jondarlar qo‘rg‘alab,
Kaklik oldimda yo‘rg‘alab,
Cho‘chqa, jayra o‘rtaga ob,
Baxtim Sulaymona do‘ndi.

O‘tarman bunda yilab,
Kiyiklarning boshin silab,
Chambilbelday shahrim qulab,
Oxiri vayrona do‘ndi.

Odamzoddan yo‘q bir kishim,
Gohda har yon ketar hushim.
Go‘ro‘g‘li der barcha ishim,
Foydasi ziyona do‘ndi.

Juda ham joniga tuyib, kuyib, kavakka qaytdi. Shu kechasi tushida pirini ko‘rib qoldi. Piri aytar emish: “Endi, Go‘ro‘g‘li sulton, sen yaqinda bizga mehmon bo‘lasan. Shungacha sen yolg‘izlikka ko‘ngin. Parilar

oldingda bo'lsa, sen qanday yolg'izlikka ko'nasan. Yaxshisi, ularni Iram bog'iga, Ko'hi Qofga yubor. Ular shuncha pariliklari bilan sening oldingda qiynalayapti. Iram bog'ining ovqatidan yeganliklari uchun ularga ochlik zarar qilmaydi. Bo'lmasa, bunday qiyinchilikda allaqachon halok bo'lar edilar". Go'ro'g'li sulton uyg'onsa, tush ko'rgan ekan. "Bu ko'rgan tushimdan yaxshilik chiqmaydi-yov", — deb juda xafa bo'ldi. Parilar Go'ro'g'li sultonning bugun hamishadagidan ham ko'proq xafa ekanini ko'rib, to'ram, sizga nima bo'ldi, deyishib so'rab, shu so'zni aytdilar:

Sabab nedir cheksiz g'amlar yutasan,
Toza pahlavonim, sizga na bo'ldi,
Ichki siring bizga pinhon etasan,
Yongilmas sultonim, senga na bo'ldi?

Biror joydan senga fig'on keldimi,
Yo bizlardan diling ranjir bo'ldimi,
Shuytib parilardan ko'ngling qoldimi,
Boshda soyabonim, senga ne bo'ldi?

Bizlar bilmay birav kelib-ketdimi,
Yo bizlardan biror gunoh o'tdimi,

Shunda Go'ro'g'li sulton ko'rgan tushini parilarga aytib, bir so'z dedi:

Tushimda ko'rmisham komil pirimni,
Amr aylar Iram bog'ni sizlarga,
Belgi berdi mening borar yerimni,
Ko'rsatdi Ko'hi Qof yoqni sizlarga.

Endi bizga umr oxir bo'libdi,
O'lishimga sanoqli kun qolibdi,
Shunday deb g'oyibdan mujda kelibdi,
Nasib etdi dard dog'ini sizlarga.

Pir buyrug'i: endi bundan ketinglar,
Parvoz aylab Ko'hi Qof yo'lin tutinglar,
Meni bunda aylab haqqa havola,
Mayli, sud-ziyonimdan o'tinglar.

Shuytib diling bir xayolga ketdimi,
Iskandar nishonim, senga na bo'ldi?

Parilarning bir manzili Badaxshon,
Badaxshon tog'ida la'l-u daraxshon,
G'amgin bo'lsang, biz bo'lamiz parishon,
Bir sohibqironim, senga na bo'ldi?

Qoshingda parvona Yunusman Misqol,
Taralgan sochlarin aylab tol-tol,
Sen qayg'ursang, bizlar bo'larmiz behol,
Toleyim ham shonim, senga na bo'ldi?

Uzundir tol-tol sanamning sochi,
Boshlarda murassa' jig'ali toji,
Shu ekan taqdirim, ko'ning, parilar,
Ko'nmaslikdan boshqa yo'qdir iloji.

Men bilmayman nelar kelar boshlarga,
O'lim barobardir qari-yoshlarga,
Pirdan bo'lgan so'g'in amr-ishorat,
Ko'nmay iloj bormi bunday ishlarga.

Bu so'zlarni ayta Go'ro'g'li sulton,
Ko'rgan tushlarimning ta'biri yomon,
Rayim shu, buyrug'im shudir, parilar,
Parvoz aylab bo'ling Iramga ravon.

Parilar Iram bog'iga, Ko'hi Qofga bormaymiz, desa, Go'ro'g'li sulton yori, bir umrlik dildori xafa bo'ladi. Boramiz desa, Badbaxtning tog'ida yori yolg'iz qoladi. Piring amri, erning buyrug'i degan gaplar tag'i bor. Oxir noiloj Go'ro'g'li sulton yorining boshidan bir silab, yuz-u ko'zidan bir-bir o'pib, kaptar kiyimlarini kiyib, bir yumalab kaptar bo'lib, falakka parvoz qilib, Ko'hi Qofga qarab yuzlanib uchib ketdilar. Badbaxt tog'ida Go'ro'g'li sulton o'z qismatiga o'zi rozi bo'lib, bir xudodan boshqa piridan qolgan tabarruk soz bilan ovunib, boshqa barcha narsalardan kechib, shu tog'da tavakkal qilib qoldi. Asli Og'a Yunus pari bilan Misqol pari bir pari edi. Og'a Yunus pari chindakisi bo'lsa, Misqol pari uni hakiri edi. Shuytib bular ikkitaga o'xshab yurar edi. Ana endi gapimizning uchini toptirdik. Shuytib, bu yog'iga Misqol parini aytmay, dostonimizning oxirigacha Og'a Yunus parini aytamiz.

Go'ro'g'li sulton pirga daxldor bo'lib, karomatli so'tasini ko'mib tashlagandan keyin Og'a Yunus pariga ham oynai jahonni Iram boqqa olib bordirib tashlatgan edi. Shu vaqtlari Irambog' bilan Ko'hi Qof Badiuljamol degan katta bir parizodning ixtiyorida bo'lib, oynai jahon shu Badiuljamol parining qizi Malikai Qariya parining qo'lida edi. Og'a Yunus pari ham Badiuljamol pariga tobe bo'lganligi uchun avval borib Malikai Qariya pariga salom berishi kerak edi. Alqissa, Og'a Yunus pari uchib yo'l tortib, oxiri Ko'hi Qofga

yetib borib, Malikai Qariya parining huzuriga kirdi. Malikai Qariya pari shunday bir zo‘r shon-u shavkatli pari ediki, bir ming olti yuz kanizi bo‘lib, barining husni-ko‘rki bir-biridan ziyoda edi. Og‘a Yunus pari borib, shu bir ming olti yuz kanizak bilan ko‘rishmakchi bo‘lsa, ular: “Biz senday qora shallaqui bilan ko‘rishmaymiz. Sen, birinchidan, odamzodni deb parilar yurtini tark etding. Shunday ham bo‘lsa, Shohjahon otangning hurmatini saqlab, bizlar seni Ko‘hi Qof yurtiga podshoh, deb yurdik. Endi Shohjahonning tuzini haqlab bo‘lganmizdir, deb seni podshohlikdan bekor qilib, Badiuljamol shohga hammamiz bay‘at qildik. Sen bo‘lsang, Go‘ro‘g‘li deb chambillik bo‘lib yurib-yurib, oxiri Go‘ro‘g‘li qartayib, qo‘lidan chumchuq urmay qolganidan keyin uning bilan qilgan ahd-u vafolarni unutib, tag‘i parizodlikda yashayman, deb Ko‘hi Qof yurtiga kelibsan. Adisar, odamlikni ixtiyor qilganingdan keyin, yana nega bu yoqlarga kelding”, — deyishib, Og‘a Yunus paridan qo‘llarini tortdilar. Og‘a Yunus pari juda ham xafa bo‘lib, ichida: “Ha, zamon shunday ekan-da. Men shu Ko‘hi Qofda podsho bo‘lib turgan vaqtlarimda parilarning birontasi shunday deya olarmidi. Ha, attang, esiz, esiz o‘tgan kunlarim, davru davronlarim. Endi bular meni o‘zlariday fuqaro ko‘rib, meni kalaka qilib, shunday deyayotir. Bo‘lmasa, shu Ko‘hi Qofda suluvligim Badiuljamoldan ziyod emas-midi” — deb yum-yum yig‘lay berdi. Shunda parilar: “Ey-ey, munovga qaranglar. Betin qora desak, uyalmay yig‘laydi. Ha, alam qildimi? Ishonmasang, oynajahonga bir qarab ko‘r”, — deyishib, Og‘a Yunus pari oynajahonning oldiga olib borib qaradilar. Og‘a Yunus pari oynajahonga qarasa, chindan ham yuzi qozonning kuyasiday qop-qora ekan. Shunda Og‘a Yunus pari kanizak parilarga qarab, ulardan uzr so‘rab, zor-zor chun abr-u bahor yig‘lab, yurak-bag‘rini dog‘lab, bir so‘z dedi:

Endi bildim davron bizdan o‘tibdir,
Tolclarim yelga uchib ketibdir,
Yuzim shu‘lasini parda tutibdir,
Bizdan o‘tsa, afu aylang, yoronlar.

Umid bilan kelgan edim yurtima,
Qaramasdan aslo oldi-ortima,
Qoralik o‘rnabdi naylay betima,
Tovba qilay, qabul aylang, yoronlar.

Shundan shunga kelib qaytib ketmayin,
O‘rta yo‘lda o‘zim sarson etmayin,

Adabsizlik yo‘lin so‘ngra tutmayin,
Bizdan o‘tsa, afu aylang, yoronlar.

Yana eski jamolimni ko‘rayin,
Qaytadan sizlarman davron surayin,
Go‘ro‘g‘liga ham borib turayin,
Tovba aylay, qabul aylang, yoronlar.

Og‘a Yunus rozi qilar sizlarga,
Yoshi oqib nargis xumor ko‘zlara,
Davrim o‘tib qoldim shunday kezlara,
Mendan o‘tsa, afu aylang, yoronlar.

Bu so‘zni Og‘a Yunus pari aytdi. Shunda Qariya parining bir ming olti yuz kanizaklari Og‘a Yunus pariga: “Sen odam bo‘lib, esingni toza yeb qo‘yibsan. Bo‘lmasa, afuni Go‘ro‘g‘li yoringdan so‘ramay, bizlardan so‘rab yurarmiding. Hali ham borib, Go‘ro‘g‘li yoringdan afu so‘rasang, yuzing oq bo‘lsa ham, qora bo‘lsa ham, u Go‘ro‘g‘li yoring bilan bo‘ladi. Sen endi bekorga ko‘hiqoflik, irambog‘lik bo‘laman, deb yurma. Bunday yomon yuzingni bizlarga ko‘rsatding, endi bizlardan boshqa parilarga ko‘rinmay, jo‘nab qol. Bizlar burungi tuzlaringni hurmat qilayapmiz. Agar boshqa parilar seni bu afting bilan ko‘rsa, yuzingga kul sochib, sharmandayi sharmsor qilib, quvalab yuboradi”, — dedilar. Kanizak parilardan bu so‘zlarni eshitib, Og‘a Yunus pari o‘z holini o‘zi bilib, ko‘hiqoflik bo‘lishlikdan umidi kesilib, shundan shunga bo‘ynini cho‘zib, elim, xalqim, deb kelganiga yuz ming marta pushaymon qilib, bechoraning lattasi suvga ketib, ma‘yus bo‘lib, qaytib, uchib Badbaxt tog‘iga keldi. Go‘ro‘g‘li sulton Og‘a Yunus parining Ko‘hi Qofdan qaytib kelganini ko‘rib, ingranib o‘rnidan turib o‘tirib, sozini qo‘liga olib, yoriga qarab, zor-zor yig‘lab, bir so‘z dedi:

Ko‘hi Qof yurtiga bir damda borib,
Ahvolim so‘rarga, yorim, keldingmi,
Paring qoqib uchib, ko‘klarda horib,
Boz meni ko‘rarga, yorim, keldingmi?

Sen ketgan so‘ng menda toqat qolmadi,
Turib o‘tirarga holat qolmadi,

Bir fasl ham ko‘nglim orom olmadi,
Dildorlik berarga, yorim, keldingmi?

Dam g‘animat ko‘zga tuproq to‘lguncha,
Oxir so‘lar necha kulgan gul-g‘uncha,
Sensiz yashay olmam toki o‘lguncha,
Birga bo‘p turarga, yorim, keldingmi?

Odamzodda nomus bo'lsin, or bo'lsin,
Shoirming so'zlari doim dur bo'lsin,
Sensiz yashaguncha ko'zim ko'r bo'lsin,
Birlashib yurarga, yorim, keldingmi?

Sen ketding majlisim butkul buzildi,
Ko'zdan yoshim munchoq-munchoq tizildi,
Yakka qolib, tog'da bag'rim ezildi,
Mehribonim, ko'z xumorim, keldingmi?

Shunda Og'a Yunus pari zor-zor yig'lab, Go'ro'g'li sultonning tizzasiga boshini qo'yib, bir so'z dedi:

Sultonim, Ko'hi Qof bordim bo'lmadi,
Parizodlar meni qabul qilmadi,
Yuzim qoralikdan bo'ldim sharmisor,
Anda yoring joni chiqib o'lmadi.

Ajal yetmay, paymonalar to'lmadi,
Ko'hiqofliklar salomimni olmadi,
Yuzim qoralikdan bo'ldim sharmisor,
Yer yorilib yoring yerga kirmadi.

O'lim degan barobardir hammaga,
Joni sherik ekan tushgan kamaga,
Chindaki yuzlarim qora bo'libdi,
Qarab edim, ko'rdim jahonnomaga.

Quloq solgin turli-turli na'maga,
Baxt qaytgan so'ng davlat uchar havoga,
Yuzlarim qozonday qora bo'libdi,
Qarab edim, ko'rdim jahonnomaga.

Tiklaganman pastga olma tushmadi,
Faryod ursam, ohim baland oshmadi,
Bevafosan deyshib meni parilar,
O'zlarining majlisiga qo'shmadi.

Kuyganimdan gapni gapga qo'rayman,
Zarafshoni zarli ro'mol o'rayman,
Uzab ketib senga bo'pman gunohkor,
Kechir deb o'zingdan uzr so'rayman.

Darvishlar uxlasa, boshga tosh qo'ydi,
Kuyganlar o'rtandi, jonidan to'ydi,
Makkam ham Madinam mening o'zing deb,
Go'ro'g'lining tizzasiga bosh qo'ydi.

O'lganimcha hangamaning soziman,
Yo'l bosarman ustod parim iziman,
Mehribon nigorim, sendan roziman,
Suyib olgan vafodorum, keldingmi?

Tog'lar tuman ekan baland-pastina,
Kim chidaydi ayroliqning dastina,
Qo'ygan qadamlaring diydami ustina,
Makkamsan, Madinam, yorim, keldingmi?

Faqir po'stak aslo davron surmadi,
Biram maqsadiga yetib yurmadi,
Munchoq-munchoq yoshi oqib parizod,
Shu bosh qo'yganicha hargiz turmadi.

Go'ro'g'li ko'ngliga ko'ngil bog'ladi,
G'amgin bo'lib yurak-bag'rin dog'ladi,
Makkam ham Madinam aslo o'zingan,
Gunohimni kechirgin, deb yig'ladi.

Halqob joylar yomg'ir yog'sa ko'l bo'ldi,
Tabiatga rasm-odat shul bo'ldi.
Og'a Yunus yig'lay berdi enkayib,
To'rasin etagi jovlik ho'l bo'ldi.

Go'ro'g'li:

Ayo yorim, ochgin shahlo ko'zingni,
Muncha behol tutarsan sen o'zingni,
Jamolingda nuqson yo'qdir, nigorim,
Oynaga qarab ham ko'rgin o'zingni.

O'lmasin, yaxshilar hargiz o'lmasin,
Oq ko'ngillar hargiz g'amda qolmasin,
Do'stligimiz hurmatidan jamoling,
Nuqson topib aslo qora bo'lmasin.

Gul ustida qush qanoti qiyilsin,
Qalam qoshlar yoyday bo'lib eyilsin,
Qora bo'lgan bo'lsa yorim jamoli,
Qorasi yig'ilib oqliq yoyilsin.

O'ylasam, ko'nglimga tushadi voyim,
Tog'u toshlar bo'ldi manzilim, joyim,
Qaytadan husn ber suygan yorimga,
Nolishimni qabul aylab, xudoyim.

Go'ro'g'li sulton yorining boshini ko'tarib yuziga qaradi. Qarasa, xudoning qudratidan Og'a Yunus parining yuzidagi qoralik yig'ilib borib, uning yuziga xol bo'lib qolibdi. Bu yog'ini hamishagi husni egal-

lab olibdi. Hali ham ba'zi nozaninlarning yuzidagi xol enamiz Og'a Yunus paridan meros qolgan go'zallik nishonasidir. Shunda Go'ro'g'li sulton Og'a Yunus pariga: "— Yuzing qora emas, balki ilgarigisidan ziyod go'zal", — desa ham Og'a Yunus pari dim ishonmaganidan keyin Go'ro'g'li sulton yorini yetaklab, buloqqa olib borib qaratdi. Qarasa, husniga xoli ziynat bo'lib, hamishagisidan ham go'zalroq bo'libdi. Undan keyin Og'a Yunus pari: "Endi men sening oldingda turib qolsam, sen pirimning amri, deb mening bu yerda qolishimga ko'nmayсан. Agar sendan uzoqlashsam, birinchidan, senga men osiy hisoblanaman. Ikkinchidan, sen mensiz chiday olmayсан. Shuytib, endi agar sen ko'nsang, men Chambil vayronasiga borib maskan qilib, har kuni kechqurun qoshingga kelib yotsam", — dedi. Bunga Go'ro'g'li sulton ham ko'nib, Og'a Yunus parini Chambil vayronasiga yubordi.

Shuytib, Og'a Yunus pari Chambil vayronasiga kaptar bo'lib uchib ketdi. Borsa, bir ming olti yuz kaptar Chambil vayronalariga qo'nib turibdi. Bular Ko'hi Qofdan Og'a Yunus parining qadimgi husniga qaytganini bilib, qutli bo'lsin qilgani kelgan edilar. Shunda kanizak parilar Og'a Yunus pariga qarab kulib: "Ana endi gap bu bo'libdi-da. Bekam qutli bo'lsin! Hamishagidan sar ziyod husning. Ko'hi Qof mulkidan mahrum bo'ldim, deb xafa bo'lma. Bizlar vaqtida sening tuzingni ko'p yeganmiz. Tuzing hurmati seni qiyomatgacha unutmaymiz. Kundalik kerakli obi-taomingni keltirib berib turamiz", deb Og'a Yunus pariga dildorlik berdilar.

Ana endi gapning qisqasi, Og'a Yunus pari kuni bilan Chambil vayronasida turib, kechasiga uchib Badbaxt beliga borib, Go'ro'g'li sulton yori, bir umrluk dildorining qoshida yotar edi. Chegaraning labi emasmi, o'tinchi deb, ovchi deb, og'izdan og'iz Xunxorshoh Go'ro'g'li sultonning bir o'zi dunyoni tark qilib, so'fi bo'lib, Badbaxt belida yotganini eshitib, yetmish ming askariga Badbaxtning belidan Go'ro'g'li sultonni tiriklayin qo'l-oyog'ini bog'lab keltirishni amr etdi: "Go'ro'g'li murdorni do'qlab, undan urushning har xil qoidalarini o'rganamiz. Undan keyin katta-katta, bir dabdabali to'y qilib Rum, Farang, Arab va Ajamga dovruc soldirib, Go'ro'g'lini ko'pkari qildirib, toza qiynab, margiga rozi qildirib o'ldiramiz. Shu bilan Xunxorday shahonshoh sanoqli turkmandan yengilib, qirilib yuradi, degan hamsoya podsholarning ta'nasidan qutilamiz", — dedi. Alqissa, Xunxorning yetmish ming qo'shini yurish qilib, qo'zg'olib, yo'l yurib, mo'l yurib, Badbaxt beliga chiqib, Go'ro'g'li sulton yotgan kavakning ustidan bostirib kelib qoldilar. Shunda Go'ro'g'li sulton bildi. Qarasa, ish o'sal bo'ldi. "Har na bo'lsa, dushmanga o'zidan o'zi taslim bo'lmayin", — deb kavak toshning ustiga chiqib, xanjarini beliga qistirib, qo'liga sozini olib, cho'nqayib o'tirib, o'zicha bir so'z dedi:

Loluvlashib to'pirlashgan qizilbosh
Sohibqiron kimligini bilarmi,
Cho'ltanglab cho'birdan qo'rqqan cho'moqlar
Mardi maydon kimligini bilarmi?

Quloq soling bizning degan suxanga,
Jonim fido bo'lsin tuqqan vatanga,
Zog'u boyqush qo'ngan bilan chamanga,
Gulga posbon kimligini bilarmi?

Aqli kalta dushman jangga chidamas,
Mard o'lmay, ko'ksiga nayza qadamas,

O'zidan o'ziga arslon quvlasam,
Ahmoq arslon kimligini bilarmi?

Baring birday til bilmagan bachchag'ar,
Soqoli bo'yama, ko'zlari chog'ar,
Muhannas kuntalar, jang bo'lsa agar,
Asli polvon kimligini bilarmi?

O'lmasdan sizlarga bermasman yonimni,
G'idinglab qaynatmang tanda qonimni,
Ko'rdinglar-da ado bo'lgan kunimni,
Xalqim uchun fido aylay jonimni.

Go'ro'g'li sultonning bunday kuylab so'zlaganiga qiziqib, dushmanlar tomosha qilib, tiqilib kela berdilar. Shunda Go'ro'g'li sulton xanjarini sermab, oldiga yaqinroq kelganini qirib, yetti-sakkizta dushmanni qulatib tashladi. Go'ro'g'li sultonning bu ishini ko'rib, dushmanlar surilishib narroqqa qochib, taysallay berdilar. Shunda Go'ro'g'li sulton sozini qo'liga olib, tag'i bir so'z dedi:

Ko'p o'zdan ketmanglar to'lishib-toshib,
Dasta-dasta, ust-ustiga ulashib,
Otim minib Badbaxt tog'idan oshib,
Elatingni necha vayron etarman.

Borib ko'rdim sening o'sgan yog'ingni,
Men bilaman quvvingni, chog'ingni,
O'likka to'ldirib so'l-u sog'ingni,
Vayronlar qilibon ko'shk-u rog'ingni,
Olov qo'yib gulshaningni, bog'ingni,
Xirmon qilib, yanchib yakson etarman.

Qartaysam-da, pahlavonning biriman,
Odamman deganning olg'ir sheriman.
Sizlar emas, men Rustamning tiriman,
Azaldan sizlarga bitgan bo'riman,
Shahringga oralab qiron etarman.

Aftim ko'rib anchayin deb bilmanglar,
Men bor joyda o'ynamanglar, kulmanglar,
Qirildik deb armon qilib qolmanglar,
Baringni to'dalab xirmon etarman.

Ey, qizilbosh, baland bilma o'zingni,
Bu yoqqa boqtirib sovuq yuzingni,
Asli ola chaqar deydi ko'zingni,
Haydab kelib qora qoshli qizingni,
Ichingni ko'p hasratman qon etarman.

Turkman elda yolg'iz emas Go'ro'g'li,
Go'ro'g'li o'lsa ko'p necha er o'g'li.
Qo'llaringni aylab ko'ksingga bog'li,
Asirlar qip bag'ring biryon etarman.

Ana shunda Go'ro'g'lining bu so'zini eshitgandan keyin bir xil oz-moz tilga tushunadiganlari: "Ey buni so'zlatib, enangga er qilmoqchimisan? Ayamay ur-da bachchag'arni", — deb g'ovg'a ko'tara berdilar. Asli bari aqli kaltalar emasmi, birdan Go'ro'g'li sultonning ustiga yopirilishib, tort ilingan joyidan, deyishib, hujum qilib yubordilar. Shunda Go'ro'g'li sulton ham maraka jangini necha martalab boshidan o'tkazib kelgan odam emasmi, qoshiga kelganining kallasini xanjari bilan shartta uzib tashlay berdi. Dushmanlar Go'ro'g'li sultonning hoyborog'idan qo'rqib qolib oldiga yondasha olmay, oxiri maslahatni bir joyga qo'yib, terandoz, palahmonandozlari ayrilib, Go'ro'g'li sultonning bir yerdan qimirlamaganidan foydalanib, uzoqdan to'g'rilab o'q bilan, tosh bilan ura-ura yarador qilib tashladilar. Ana endi ham harba qilib ko'rsin-chi, deyishib, tag'i ko'payishib, Go'ro'g'li sultonning ustiga hujum qilib kela berdilar. Shunda Go'ro'g'li sulton: "G'irotim oldimda bo'lganida, bir amallab o'zimni ustiga olganimda, bularning bir dodini berar edim", — deb G'irko'k jonivorni chaqirib, bir so'z dedi:

Sen o'zimning qo'l qanotim,
Birga o'sgan xonazodim,
Eshit mening qilgan dodim,
Kel, G'irotim, kel, G'irotim.

Yov keldi o'sgan yurtingga,
G'anim tushgandi sirtingga,

Qaramay oldi-ortingga,
Kel, G'irotim, kel G'irotim.

Yetmish joydan yaralandim,
Yiqildim, qayrildim, sindim,
Kuydim, o'rtandim, tutandim,
Kel, G'irotim, kel, G'irotim.

G'irko'k jonivor daralarning ichida o'tlab-o'tlab kechqurun egasining oldiga kelib yotar edi. Bugun darada o'tlab yurib, egasining tovushi qulog'iga chalinib, Go'ro'g'li sultonga bir gap bo'lganini bilib, jonivor qulog'ini qalam, quyrug'ini alam qilib, jonining boricha g'ayrat qilib, chopib, darrov yetib kelsa, shunday g'ijillab dushmanlar egasining ustiga hujum qilayapti. Jonivor necha odamlarni tishlab yiqitib, bechora qarilik qilib, bo'g'atlikdan chiqa olmay, egasining oldiga yeta olmay, ot-u odamlarga surligib yiqilib qoldi. Dushmanlar Go'ro'g'li sultonni tirik tuta olmay, oxir yobirlashib, dobirlashib, boshini tanasidan uzib olib, qayta berdilar. G'irko'k jonivor ulay-bo'lay qilib o'rmidan turib olib, Go'ro'g'li sultonning boshini to'da bo'lib olib ketib borayotgan dushmanlarning orasida Go'ro'g'li sulton borayapti, deb o'ylab, ularning orqasidan jimiyib quvalab yetganini tishlab, tepib o'ldirib keta berdi. Buni ko'rgan dushmanning terandoz, palaxmonandoz, kaftdist, sangandozlari G'irko'k jonivorni ko'zlab, bir necha o'q va toshlar bilan urib, qattiq yarador qilib tashladilar. Bechora G'irko'k jonivorning yaralaridan qon ketib, oqsab moyranglab dushmanlardan ancha orqada qolib ketib, oxiri nochor orqasiga qaytib kovak toshning oldiga kelib, egasining

jasadini boshsiz ko‘rib, bechora tentirab kishnab, qattiq hiyo tortib, har tarafga chopib, hech bir rahbar kishini topmay, qaytib kelib Go‘ro‘g‘li sultonning jasadini yetti marta aylanib, ko‘zidan taram-taram yoshini oqizib, egasining boshiga boshini qo‘yib, bir qattiq kishnab joni chiqib, abadiy uyquga ketdi.

Xunxorning qo‘shini yo‘l tortib, o‘z shaharlariga yetib borgandan keyin Xunxorshohga Go‘ro‘g‘li sultonning boshini ko‘rsatdilar. Shunda Xunxorshoh sarkardalariga: “Men sizlarga Go‘ro‘g‘lini tiriklay olib kelinglar degan edim. Endi aytganim bo‘lmabdi”, — deb barini gunohkor qilib, dorga osdirib yubordi. Undan keyin Go‘ro‘g‘li sultonning kallasini shahar darvozasining manglayiga namuna qilib osib qo‘ydirdi. Shu kuni kechqurun Og‘a Yunus pari Chambil vayronasidan uchib kelib, bu sovuq voqeani ko‘rib, bir-ikki kun shu yerda yig‘lab o‘tirib, keyin uchib borib, Xunxor shahri darvozasidan xabar olib, Go‘ro‘g‘li sultonning boshi darvozaning manglayiga osiqlik ekanini ko‘rib, avaylab kallani olib, Badbaxt tog‘iga keltirib jasadiga qo‘shib qo‘ydi. Shu kuni Ko‘hi Qofdan bir ming olti yuz kanizak parilar ham Og‘a Yunus pariga fотиha qilmoq uchun yetib keldilar. O‘sha kuni G‘irko‘kning qattiq hiyo tortib kishnaganini butun turkman xalqi eshitgan edi. Shu vaqtgacha bir xil mo‘ysafidlar Go‘ro‘g‘li boboni pari ayollari bir yoqqa olib ketib qolgan, deb yurar edilar. Bu tog‘dagi yomon tovush endi nima bo‘ldi, deyishib, bir to‘da turkmanlar yig‘ilib, Badbaxt tog‘ining ustiga chiqib, Go‘ro‘g‘li sultonni halok bo‘lgan holda ko‘rib, maslahatlashib, Go‘ro‘g‘li sultonning dushmani ko‘p. Shuning uchun Go‘ro‘g‘li sultonni maxfiy qilib ko‘mmoq kerak”, — deb ko‘nmay, oxiri barcha turkmanlar Og‘a Yunus parining gapiga rozi bo‘lib, Go‘ro‘g‘li sulton bilan G‘irko‘kni tog‘ning kamaridagi bir do‘lananing tagiga maxfiy dafn qildilar. Asli bu do‘lana Go‘ro‘g‘li sulton o‘n to‘qqiz yoshida kelib, G‘irko‘kni izlab topib olib ketgan do‘lana edi.

Men eshitganman, Urganchga to‘rt kunlik yo‘lda Chambil vayronasi bor, deb, hojilar va ba‘zi sayohatchilar borib ko‘radi. G‘irko‘kning oxiri shuncha balandki, hozirgi odamlar ot ustidan turib qamchisini uzatsa, zo‘rg‘a oxirining labiga yetadi. Ammo ikkita kaptar doim vayrona devorga qo‘nib o‘ltirgan bo‘ladi. Sayohatchilar kechasi shu vayronada yotsa, o‘zidan o‘zi oldiga bir tovoq taom bilan odamiga yarasha musallas hozir bo‘ladi. So‘fitoblar musallasni ichmay, faqat taomni yeydi. Asli kaptarlar Og‘a Yunus bilan Misqol parilar bo‘ladi. Ular shuytib har doim Go‘ro‘g‘li sultonga ixlosmand odamlardan xabardor bo‘lib yuradi. Og‘a Yunus pari bilan Misqol parilar mening bu kitobni yozganimni ham biladi. Gap — fayz qo‘nishda.

